

FRANCISZEK WASYL

 <https://orcid.org/0000-0002-2589-5272>

OŚRODEK BADAŃ NAD KULTURĄ ORMIAŃSKĄ W POLSCE
POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI

ANDRZEJ A. ZIĘBA

 <https://orcid.org/0000-0003-4922-6249>

INSTYTUT ETNOLOGII I ANTROPOLOGII KULTUROWEJ
UNIwersytet Jagielloński

SEMINARIA NAUKOWE OŚRODKA BADAŃ NAD KULTURĄ ORMIAŃSKĄ W POLSCE W LATACH 2019-2022 – PRZYCZYNEK DO POZNANIA NAJNOWSZEGO ETAPU KSZTAŁTOWANIA SIĘ ARMENOLOGII POLSKIEJ

Abstrakt: Artykuł zawiera analizę tematyczną spotkań seminaryjnych, jakie odbywały się w Ośrodku Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce (Polska Akademia Umiejętności w Krakowie) w latach 2019-2022.

Słowa kluczowe: Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, Sadok Barącz, Edward Tryjarski, armenologia polska

Jednym z głównych celów powstałego w 2019 roku Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce (dalej: OBKOP), działającego przy Polskiej Akademii Umiejętności, jest organizowanie badań naukowych w szeroko pojętym obszarze tematycznym historii i kultury Ormian polskich. Od samego początku swego istnienia jednostka ta dbała, aby na forum publicznym konfrontować kierunki współczesnych studiów nad polskimi Ormianami, krajowych i zagranicznych, informować o odkryciach źródłowych, upowszechniać wyniki poszukiwań naukowych i sygnalizować rodzące się intuicje badawcze.

Organizowane przez OBKOP seminaria były istotnym elementem integracji środowiska o niszowych i unikalnych zainteresowaniach. W dobie pandemii spotkania te okazały się także niezwykle ważnym i podtrzymującym na duchu elementem wymiany intelektualnej oraz dowodem ciągłości prac trwających w obrębie armenologii polskiej.

Pierwsze seminarium odbyło się już nazajutrz po oficjalnej inauguracji OBKOP, 23 września 2019 roku. Prelegentem był prof. Svante Lundgren z Lund University w Szwecji, przebywający w Polsce na zaproszenie prof. Ary Sayegha, członka Rady OBKOP. Svante Lundgren jest doktorem teologii. Jego pierwszą specjalizacją była judaistyka, ale od ponad dekady prowadzi również badania na temat chrześcijan na Bliskim Wschodzie, przede wszystkim Asyryjczyków i Ormian. Napisał dwie prace o Holokauście i jedną o ludobójstwie chrześcijan w Imperium Osmańskim¹. W sali im. Karoliny Lanckorońskiej PAU wygłosił odczyt pt. „From Tsitsernakaberd to Hollywood – my Armenian journey”. Jego treść stanowiła opowieść o drodze badacza kultury ormiańskiej, jaką przeszedł prelegent wywodzący się z obszaru o nikłych koneksjach historycznych z Armenią i diasporą ormiańską. W trakcie odczytu zaprezentowane zostały fragmenty filmu dokumentalnego, przygotowanego przy udziale referenta². Oprawę muzyczną zapewnił zespół „GoArm” braci Georga i Arama Sayeghów. Po odczycie wywiązała się dyskusja, którą moderował i tłumaczył na język angielski dr Jakub Osiecki, pracownik OBKOP.

Seminarium, które odbyło się 3 października 2019 roku, miało charakter wewnętrzny i zgromadziło wyłącznie pracowników OBKOP. Omawiano na nim kierunki badań podejmowanych w obrębie Ośrodka i we współpracy z innymi instytucjami. Wśród kilku projektów zespołowych, o jakich dyskutowano, najwięcej uwagi poświęcono dalszej realizacji serii edytorskiej pt. *Pomniki dziejowe Ormian polskich*, która powstaje we współpracy z Fundacją Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki³, edycji rocznika „Lehahayer” przy wsparciu Fun-

¹ S. Lundgren, *I svärdets tid: Det osmanska folkordet på kristna minoriteter*, Otalampi 2009; idem, *The Assyrians – From Nineveh to Södertälje*, Enschede 2016; idem, *Die Assyrer: Von Ninive bis Gütersloh*, Münster 2016; idem, *The Assyrians: Fifty Years in Sweden*, Enschede 2019; *Armenia, mon amour: Ten Europeans Speak*, red. S. Lundgren, S. Seppälä, Enschede 2020.

² Prof. Lundgren był narratorem w dokumentalnym filmie produkcji ormiańskiej „Map of Salvation” (Փրկութեան քարտեզ) z 2015 roku.

³ Dotychczas ukazały się: tom 1 – *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim*, oprac. i tłum. E. Tryjarski, Kraków 2017; tom 2 – *Jasachy gminy Ormian lwowskich za lata 1598-1638 w języku ormiańsko-kipczackim*, oprac. i tłum. K. Stopka, Kraków 2020; tom 3 – *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732*, oprac. i tłum. K. Stopka, M. Ł. Majewski, Kraków 2020; tom 4 – *Symeon Lehacy, Zapiski podrózne*, oprac. i tłum. H. Mamikonyan, Kraków 2022.

dacji Lanckorońskich⁴, budowie elektronicznego instrumentarium badawczego⁵ oraz digitalizacji źródeł do dziejów Ormian polskich ze zbiorów archiwalnych i bibliotecznych Lwowa, Wiednia, Wenecji i Watykanu⁶. Rozmawiano też o indywidualnych projektach pracowników OBKOP, które obejmowały wówczas następujące zagadnienia: dzieje Ormian w Lublinie (Marcin Łukasz Majewski) i Krakowie (Andrzej A. Zięba), nobilitacje jako droga awansu społecznego Ormian polskich (Andrzej A. Zięba), historia Kościoła ormiańskiego w Polsce od XVII do XX wieku (Krzysztof Stopka, Tomasz Krzyżowski)⁷, małomiasteczkowe wspólnoty ormiańskie w Galicji (Franciszek Wasyl)⁸, relacje polsko-ormiańskie w wieku XX (Jakub Osiecki). W późniejszym czasie zakres tych zadań podlegał ewolucji i korekcie ze względu na okoliczności zewnętrzne (pandemia, wojna na Ukrainie): dr Majewski podjął temat życia codziennego Ormian w Zamościu, dr Krzyżowski zajął się losami Ormian polskich po drugiej wojnie światowej, a dr Wasyl poszerzył swoje zainteresowania o badanie pamięci Ormian polskich przesiedlonych po drugiej wojnie światowej na Dolny Śląsk⁹ oraz geografiją historyczną Ormian polskich.

Przedmiotem następnego seminarium, zorganizowanego 30 października 2019 roku, były plany redakcyjne czasopisma „Lehahayer”. Powołany został także Komitet Redakcyjny serii *Biblioteka „Lehahayer”*, której edycję powierzono oficynie Księgarnia Akademicka w Krakowie, od wielu lat specjalizującej się w wydawnictwach armenologicznych i armenistycznych. W skład Komitetu pracującego pod kierownictwem Krzysztofa Stopki i Andrzeja A. Zięby weszli profesorowie: Andrzej Pisowicz (Kraków), Judit Pál (Cluj-Napoca), Petr Kaleta (Brno), Tatevik Sargsyan (Symferopol) oraz o. Vahan Ohanian (Wenecja)¹⁰.

⁴ Do tej pory ukazało się dziewięć roczników.

⁵ Zob.: Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, [on-line:] <http://armenopolonia.pl/poradnik-armenologa/> oraz <http://armenopolonia.pl/biblioteka-obkop/katalog/> – 16 października 2022.

⁶ Projekt realizowany we współpracy z Fundacją Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, jego rezultatem było zgromadzenie wielu tysięcy skanów dokumentów archiwalnych z Polski, Ukrainy, Białorusi, Armenii, Austrii, Francji i Włoch dotyczących dziejów Ormian polskich od XVI do XX wieku, dostępnych dla współpracowników OBKOP oraz FKIDOP.

⁷ Książka T. Krzyżowskiego pt. *Archidiecezja lwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938* (Kraków 2020) otrzymała nagrodę „Przeglądu Wschodniego” za najlepszą publikację historyczną w roku 2020.

⁸ Zob.: F. Wasyl, *Armenians in Old Poland and Austrian Galicia: A Demographic and Historical Study*, Leiden 2021.

⁹ Franciszek Wasyl został kierownikiem projektu poświęconego temu zagadnieniu, realizowanego od 2022 roku w ramach OBKOP ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Zob.: Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, [on-line:] <http://armenopolonia.pl/grant-badawczy-dla-osrodka-badan-nad-kultura-ormianska-w-polsce/> – 16 października 2022.

¹⁰ Do tej pory ukazały się następujące prace w serii *Biblioteka „Lehahayer”*: tom 1 (przed powstaniem OBKOP) – *Ormianie polscy: Kultura i dziedzictwo. Studia i materiały źródłowe*

Podczas seminarium 30 stycznia 2020 roku omawiano koncepcję przygotowania kolejnego projektu zespołowego OBKOP pt. „Encyklopedia Ormian polskich”. Temat ten zreferował Andrzej A. Zięba. „Encyklopedia” ma stanowić interdyscyplinarne kompendium ukazujące usystematyzowany obraz społeczności, która działa na obszarze historycznych ziem polskich od blisko siedmiu wieków, a między wiekami XV i XVIII była niezwykle istotnym elementem diaspory ormiańskiej na świecie, odgrywając też spektakularną rolę w kulturze Europy Środkowo-Wschodniej, o czym niesłusznie się zapomina i co pomija się w międzynarodowej literaturze historycznej. Ponadto, w narodowych historiografiach nowych państw, powstałych na wschodnich obszarach dawnej Rzeczypospolitej polsko-litewskiej (Ukraina, Białoruś, Litwa), objawia się tendencja do wyjmowania tej społeczności z kontekstu procesu dziejowego. Przejawem tego jest popularne zwłaszcza w historiografii ukraińskiej określenie „Ormianie ukraińscy” lub „Ormianie na Ukrainie”, stosowane wobec mniejszości, która przez cały czas nieodmiennie identyfikowała się z Polską. Z kolei w historiografii Armenii pamięć o diasporze ormiańskiej w Polsce uległa szczególnej deformacji poprzez upowszechnienie się stereotypu o jej szybkiej i całkowitej asymilacji w wyniku przyjęcia unii kościelnej. Dysponujemy znaczącą już liczbą opracowań szczegółowych, monograficznych, kartograficznych, a także syntetycznych na temat Ormian polskich. W ostatnich dziesięcioleciach postęp badań w tym zakresie był szczególnie dynamiczny. Wzrosło nasze rozeznanie w zachowanym materiale źródłowym, postąpił proces jego digitalizacji i gromadzenia danych w jednej bazie (przechowywanej w Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie) oraz krytycznego edytowania (seria źródłowa *Pomniki dziejowe Ormian polskich*). Wszystko to pozwala przystąpić do opracowania ujęcia encyklopedycznego. „Encyklopedia Ormian polskich” ma mieć postać dwujęzyczną (polską i angielską), co pozwoli na jej szeroką dostępność w odbiorze globalnym, w tym też przez najbardziej zainteresowaną humanistykę ormiańską, gdzie znajomość języka polskiego jest znikoma. Podstawowe cele przedsięwzięcia to usystematyzowanie wiedzy o kulturze Ormian polskich, uzupełnienie luk, jakie wciąż w niej pozostają, oraz podjęcie próby rozstrzygnięcia kontrowersji badawczych, narosłych wokół takich zagadnień jak choćby wspomniana już akulturacja. Dodatkowo projekt oferuje możliwość konsolidacji i mobilizacji środowiska badawczego w wymiarze polskim i międzynarodowym. Najważniejszym rezultatem, jaki zakładamy, będzie upowszechnienie maksymalnie zobiektywizowanego ob-

zebrane dla uczczenia jubileuszu dziesięciolecia Fundacji Kultury Ormian Polskich, red. A. A. Zięba, Warszawa–Kraków 2016; tom 2 – J. Osiecki, *Bolszewicy a Kościół ormiański. Apostolski Kościół Ormiański w Armenii sowieckiej w latach 1920-1938*, Kraków 2019; tom 3 – T. Krzyżowski, *Archidiecezja lwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938*, Kraków 2020; tom 4 – Mowse Chorenacy (Mojżesz z Chorenu), *Historia Armenii w trzech księgach*, red. A. Pisowicz, tłum. S. Ułaszek, Kraków 2021.

razu kultury ormiańskiej w szerokim kontekście historycznym, odtworzonym bez politycznych zafałszowań. Planowana struktura „Encyklopedii Ormian polskich” odwołuje się do modelu wydawnictw typu *Encyclopaedia Iranica*. Przewidziane jest więc tworzenie haseł syntetycznych, zwięzłych pod względem treści, ale w uzasadnionych wypadkach rozbudowanych do postaci artykułu i nasyconych danymi. Nie będzie to więc encyklopedyzm w klasycznym tego słowa rozumieniu, polegający na maksymalizacji liczby haseł, lakoniczności ich formy słownej i redukcji danych. Niektóre problemy bowiem wymagają wielostronnego potraktowania, w tym także naświetlenia istniejących co do nich odmiennych stanowisk badawczych¹¹.

Następne seminarium miało miejsce 12 lutego 2020 roku. Doktor Jakub Osiecki zreferował wyniki swych poszukiwań archiwalnych, dotyczących tematu „Kościół ormiański w XX wieku”. Celem projektu dr. Osieckiego, realizowanego w ramach programu „Sonata 11” (Narodowe Centrum Nauki), było przeprowadzenie badań nad historią Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego w wieku XX oraz odpowiedź na pytanie, dlaczego pozwolono na jego oficjalne funkcjonowanie przez niemalże cały okres istnienia Związku Sowieckiego. Drugim, równie istotnym pytaniem pozostaje, w jaki sposób (czy) funkcjonowanie Kościoła w reżimie sowieckim wpłynęło na wiernych oraz na religijność Ormian, zarówno w samej Armenii, jak i w diasporze. Ważną częścią projektu jest opisanie i wyjaśnienie najważniejszych zjawisk i wydarzeń związanych z działalnością Kościoła ormiańskiego w latach 1918-1991 w Związku Sowieckim oraz w diasporze. Jego sytuacja demograficzno-polityczna gwałtownie się zmieniła w XX wieku, na co wpływ miały: ludobójstwo Ormian w 1915 roku, wojna turecko-ormiańska 1918-1920, sowietyzacja, ateizacja i bolszewickie prześladowania wiernych oraz duchowieństwa, a także rozłam wewnętrzny, powstały w wyniku podjęcia współpracy z władzami sowieckimi przez duchownych (katolikosów eczmiaadyńskich) aż do roku 1991. Do dziś widoczne są znaczne podziały polityczne i religijne w ramach samej diaspory ormiańskiej, żyjącej licznie w Rosji, Stanach Zjednoczonych i Libanie. Kościół ormiański (patriarchat eczmiaadyński) po 1932 roku oficjalnie opowiedział się po stronie ideologii sowieckiej, co prawdopodobnie leżało u podstaw sporów wewnątrz-ormiańskich. Warto podkreślić, iż w ciągu całego XX wieku doszło także do znacznych przekształceń w obrębie inteligencji ormiańskiej i ogółu społeczeństwa ormiańskiego. Pojawił się silny antyklerykalizm, socjalizm, sekularyzm, ale z drugiej strony również wzrost postaw patriotycznych i religijnych, szczególnie w latach 80. XX wieku.

¹¹ Projekt w 2022 roku uzyskał finansowanie w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, jego kierownikiem jest Andrzej A. Zięba, a realizowany jest przy współpracy z Fundacją Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Ze spisem haseł encyklopedii można zapoznać się na stronie Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, [on-line:] <http://armeno-polonia.pl/encyklopedia-ormian-polskich/lista-hasel/> – 16 października 2022.

Kończącą cezurą badanego przez dr. Osieckiego okresu historycznego jest rok 1991, czyli upadek Związku Sowieckiego i początek konfliktu ormiańsko-azerbejdżańskiego o Górski Karabach. Osiecki opierał się na kwerendzie archiwalnej, która objęła trzy najistotniejsze ośrodki: Moskwę, Tbilisi i Erywań. Wykorzystane zostały także materiały Keston Institute oraz nagrania opowieści świadków pozyskane w Armenii i Libanie w latach 2011-2019. Pozostałe źródła do historii mówionej pochodzą z Columbia Oral History Archive (Nowy Jork). Metodą badawczą przyjętą w trakcie dalszych etapów realizacji projektu była analiza i synteza informacji zawartych w źródłach i opracowaniach naukowych. Istotne okazały się także narzędzia badawcze charakterystyczne dla antropologii kulturowej i historycznej. Dla pełnego zrozumienia dziejów Kościoła ormiańskiego w XX wieku wykorzystane zostały też źródła (nagrania) z zakresu pamięci zbiorowej. Archiwalne zbiory sowieckie, szczególnie wytworzone przez Komitet Centralny Komunistycznej Partii Armenii, materiały Czeka (Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем) i GPU (Государственное Политическое Управление), wymagały bardzo krytycznej analizy – podobnie jak materiał prasowy z całego okresu sowieckiego.

Podczas seminarium OBKOP 4 marca 2020 roku wysłuchano referatu dr. Franciszka Wasyla na temat jego badań nad małymi miasteczkami galicyjskimi, w których żyły zorganizowane wspólnoty ormiańskie. Na bazie doświadczeń swego poprzedniego projektu¹² referent przedstawił metodologiczne możliwości i problemy tego typu prac badawczych. Głównym ich celem są minimonografie małomiasteczkowych wspólnot ormiańskich, do których obecnie Wasyl zbiera źródła aktowe, statystyczne, memuarystyczne, prasowe, ikonograficzne i kartograficzne. Interesują go następujące miejscowości: Horodenka, Brzeżany, Łysiec, Tyśmienica, Śniatyn, Kutu. Podczas dyskusji rozważane były ujęcia zaproponowane przez prelegenta: geografia kulturowa, rekonstrukcja rodzin i sąsiedztwa, biopolityka, mikrohistoria. Referent przedstawił także możliwości zaprezentowania problematyki historii Ormian polskich na mapach (kartografia historyczna).

Ze względu na wybuch pandemii Covid-19 i związanych z tym przepisów państwowych, które miały na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się wirusa, kolejne seminarium zorganizowano dopiero 10 września 2020 roku. Tym razem tematem głównym było zagadnienie przydatności badawczej świeżo wydanego źródła do dziejów Ormian we Lwowie – *Jasachy gminy Ormian lwowskich za lata 1598-1638 w języku ormiańsko-kipczackim* w opracowaniu Krzysztofa Stopki. Publikacja ta ukazała się jako tom 2 serii *Pomniki dziejowe Ormian polskich*. Wydawcą jest Księgarnia Akademicka w Krakowie, a edytorem serii – Fundacja

¹² Jego rezultatem była książka pt.: *Sąsiedzi: historia wieloetnicznej wspólnoty w Kutach*, 1, *Rekonstrukcje rodzin*, Kraków 2017.

Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie. Profesor Stopka omówił wartość poznawczą źródła, akcentując jego znaczenie dla badań nad strukturą majątkowo-społeczną i organizacją gminy lwowskiej. Jasachy (spisy podatkowe) obrazują stosunki wewnętrzne w społeczności ormiańskiej, więź rodzinną i drogi awansu majątkowego. Pokazują też powiązania ekonomiczne Ormian lwowskich z innymi ośrodkami osadnictwa ormiańskiego w regionie oraz ich relacje z życiem publicznym państwa polskiego. Z dokumentacji wyłania się obraz finansowania spraw ważnych dla społeczności, zarówno ekstraordinaryjnych (na przykład batalia na tle unii kościelnej), jak też regularnych (szkolnictwo, opieka nad świątyniami, zarząd majątkiem gminnym, powinności na rzecz państwa). Jasachy są też nieocenionym źródłem dla poznania imiennictwa ormiańskiego, gdyż zawierają autentyczne i używane na co dzień imiona, nazwiska oraz przydomki w liczbie nieporównywalnej do danych poprzednio użytkowanych przez językoznawców analizujących onomastykę Ormian polskich. Korygują ponadto dotychczasowe wnioski w tym względzie, formułowane na podstawie przekazów historiograficznych, w których oryginalne imiennictwo zastępowane było przez formy właściwe dla języka badaczy. Jasachy pozwalają również lepiej poznać genealogię rodów ormiańskich we Lwowie na przełomie XVI i XVII wieku, czyli w dobie kształtowania się rodzin istniejących nieraz aż do dziś. Korzystanie z wydawnictwa znacząco ułatwia indeks osób opracowany przez Krzysztofa Ziębę. Zostały w nim zidentyfikowane i zespolone postacie wykazywane w jasachach pod różnymi określeniami, odnoszącymi się do ich pozycji w rodzinie (na przykład zięć, szwagier, żona, wdowa), społeczności (na przykład jerespochan, wójt), państwie (na przykład czopowy, czyli poborca podatku czopowego), przezwisk (osobistych lub rodowych), różnie zapisywanych imion (wiele zdrobnień), wreszcie formalnych nazwisk.

Kolejne spotkanie naukowe w ramach prowadzonego przez OBKOP cyklu seminariów miało miejsce również po dłuższej przerwie spowodowanej pandemią, 25 czerwca 2021 roku. Warto podkreślić, że odbyło się ono po raz pierwszy w nowej siedzibie OBKOP, zlokalizowanej w gmachu Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Prelegentami byli edytorzy kolejnego tomu *Pomników dziejowych polskich Ormian* – Krzysztof Stopka i Marcin Łukasz Majewski. Zreferowali oni prace nad odczytaniem, translacją na współczesny język polski oraz krytyczną edycją ważnego źródła do dziejów Ormian polskich, przechowywanego obecnie w bibliotece klasztoru mechitarystów w Wiedniu. Jest nim „Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732”, spisana w językach: kipczacko-ormiańskim, staropolskim i łacińskim, która zawiera dane na temat chrztów, a niekiedy także ślubów i zgonów. W dyskusji poruszono różne aspekty potencjału badawczego, jaki oferuje to źródło w zakresie analiz obyczajowości, antroponimii, genealogii, demografii i migracji Ormian polskich, a także

polskiego języka kresowego, stosunków etnicznych i procesów akulturacyjnych w dawnej Polsce.

Tematem spotkania OBKOP 3 września 2021 roku był projekt encyklopedyczny, inicjowany już jako przedmiot seminarium 30 stycznia 2020. Poza pracownikami naukowymi Ośrodka w zjeździe wzięli udział zaproszeni goście: prof. Andrzej Pisowicz, Hanna Kopczyńska-Kłós, Andrzej Gliński oraz Monika Agopsowicz. Było to pierwsze spotkanie zespołu realizującego już grant przyznany przez ministra nauki.

22 października 2021 roku Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską gościł Wojciecha Aleksandra Siwka ze Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Warszawskiego, który zaprezentował swój projekt badawczy poświęcony Ormianom w miastach prywatnych nowożytnej Rzeczypospolitej polsko-litewskiej, ze szczególnym uwzględnieniem procesu akulturacji i asymilacji. Seminarium odbyło się w systemie hybrydowym (część uczestników łączyła się przez internet). Wystąpienie mgr. Siwka wywołało ożywioną dyskusję na temat modeli integracji Ormian polskich w dawnej Polsce i jej różnych kontekstów społecznych, ekonomicznych, politycznych i rodzinnych. Prelegent jest autorem pracy magisterskiej dotyczącej wybranych aspektów historii Ormian w Zamościu.

Kolejne seminarium 19 listopada 2021 roku poświęcono pamięci prof. Edwarda Tryjarskiego. Prelegentką była prof. Ewa Siemieniec-Gołaś z Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Rady OBKOP, która wygłosiła wykład na temat języka kipczackiego Ormian polskich i dorobku badawczego prof. Edwarda Tryjarskiego w tej dziedzinie. W seminarium, odbywającym się również w systemie hybrydowym, oprócz pracowników i stałych współpracowników Ośrodka udział wzięła rodzina profesora. Profesor Siemieniec-Gołaś omówiła dotychczasowe badania nad językiem kipczacko-ormiańskim, wspominając dorobek między innymi Ödöna Schütza, Timofieja Grunina, Jeana Deny'ego, Omelijana Pritsaka, Mariana Lewickiego, Ołeksandra Harkawca i ostatnio Nadejdy Chirli. Na tym tle nakreśliła znaczenie publikacji prof. Tryjarskiego, który językowi kipczacko-ormiańskiemu poświęcił wiele lat pracy. Był autorem fundamentalnych edycji, między innymi słownika ormiańsko-kipczackiego i akt sądu duchownego Ormian miasta Lwowa z przełomu XVI i XVII wieku¹³. Artykuły profesora poświęcone temu zagadnieniu, opublikowane w przeszłości w wielu periodykach naukowych na świecie, zostały zebrane w jednym tomie¹⁴. Siemieniec-Gołaś poruszyła także temat postulatów badawczych, których jest wiele, gdyż po tym martwym dziś etnolekcie pozostała obfitość zabytków piśmienniczych z różnych obszarów kultury: sakralnych, literac-

¹³ E. Tryjarski, *Słownik ormiańsko-kipczacki*; idem, *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630*; idem, *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608*.

¹⁴ Idem, *Armeno-Kipchak studies: Collected papers*, Warszawa 2017.

kich, ekonomicznych itp. Są to zarówno zabytki języka, jak też ślady unikatowej kultury etnicznej. W dyskusji zebrani dzielili się swoimi refleksjami na temat tez badawczych prof. Tryjarskiego, debatowali o hipotezie Gerarda Clausona, odnoszącej się do etnogenezy kipczackojęzycznych Ormian, poruszali problem dziedzictwa kulturowego, do którego przyznają się dziś nie tylko Polska, w której powstało piśmiennictwo kipczacko-ormiańskie, i potomkowie wspólnoty, która wspomnianym etnolektem na co dzień mówiła, posiłkowała się nim jako medium komunikacyjnym w handlu orientalnym i dyplomacji, a co najważniejsze pisała od co najmniej XV aż do początków XVIII wieku. Kulturowe dziedzictwo polskich Ormian budzi zainteresowanie w Turcji, Kazachstanie, Kirgistanie, czyli na sporej części turkijskiego obszaru językowego.

Podczas seminarium, które odbyło się 17 grudnia 2021 roku, OBKOP gościł księdza Mirosława Cichonia, prefekta Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Prelegent przedstawił wyniki swych badań w Rzymie i Eczmiadzynie w ramach doktoratu poświęconego spuściźnie homiletycznej przypisywanej św. Grzegorzowi Oświecicielowi Armenii. Przedmiotem analizy ks. Cichonia jest zbiór kazań zatytułowanych „Yačaxapatum” (Haczachapatum). Jego najwcześniejsze kopie rękopiśmienne pochodzą z VII wieku, z czasów katolikosy Komitasa. Część pierwsza zbioru zawiera siedem kazań o charakterze teologicznym, które dotyczą Trójcy Świętej, stworzenia człowieka i jego przeznaczenia, relacji między naturą wiary a łaską. Część druga to homilie o tematyce ascetycznej (grzech, pokuta, błogosławieństwa, zmysły, pokusy). Część trzecia podejmuje kwestie eschatologiczne (śmierć, zbawienie, potępienie, eucharystia, rola świętych). Część czwarta to podsumowanie tematów omawianych w kazaniach. Homilia numer 23 ma szczególny charakter. Jest to jakby reguła monastyczna. Ksiądz Cichon przedstawił efekty filologicznej analizy tekstów, hipotezy co do ich autorstwa i datacji. Podczas kwerend naukowych przebadał większość z 20 manuskryptów, jakie zachowały się w Matenadaranie (9), w zbiorach ojców mechitarystów w Wenecji (4), a także w Jerozolimie, Princeton, Oxfordzie (Bodleian Library) i Paryżu. Kazania z tego zbioru cytuje Grzegorz z Nareku, prawdopodobnie o nich pisał Grigor Magistros, a także Grigor Sarkawag. O czasie powstania zbioru można domniemywać na podstawie analizy cytowanych w niej pism. Najczęściej autor przywołuje Biblię w pierwszej redakcji ormiańskiej, a także autorytety Kościoła syryjskiego. Również terminy, sformułowania i dogmaty teologiczne pozwalają umiejscowić „Yačaxapatum” w czasie. Powstał on zapewne po sformułowaniu dogmatu o Trójcy Świętej (381), a przed sporami chrystologicznymi (431). Nie wszystkie kazania musiały narodzić się w tym samym okresie, zwłaszcza mowa 23 sprawia wrażenie późniejszego dodatku. Co do adresatów homilii, w nauce panują różne opinie. Jedni badacze opowiadają się za nowicjuszami zakonnymi, inni zwracają uwagę na misyjny aspekt kazań, co sugeruje, że mogły one być pouczeniem dla misjonarzy. W kwestii autorstwa

także panują różne hipotezy. Odrzuca się przekaz zawarty w rękopiśmiennych kopiach, że napisał je św. Grzegorz, podejrzewa się, że autorem mógł być Mesrop Masztoc albo inny anonimowy pisarz, działający pomiędzy V a VII wiekiem świetny znawca Pisma Świętego oraz dzieł teologów syryjskich. Niewykluczone, że oryginalny tekst autorski podlegał późniejszym redakcjom i w tej już wyłączonej formie jest dziś znany. O funkcjonowaniu „Yačaxapatum” nie ma wielu informacji. Wspomniany jest w źródłach pewien bogaty Ormianin, posiadający cudowny (sprawiający cuda) rękopis „Yačaxapatum”. Edycji zbioru dokonano w 1894 roku (Eczmiadzyn), a po raz kolejny w wieku XX podjęli się jej mechtaryści. Dziś istnieją tłumaczenia na języki: niemiecki, rosyjski i współczesny ormiański, zapowiadany jest także druk tłumaczenia angielskiego.

Na pierwszym w roku 2022 seminarium (21 stycznia 2022) Hanna Kopczyńska-Kłós z Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie omówiła poszukiwania genealogiczne dotyczące Ormian polskich. Fundacja od wielu lat prowadzi projekty badawcze we wspomnianym zakresie. Referentka przedstawiła ich założenia i cele, zwłaszcza plan budowy wielkiego drzewa genealogicznego, pokazującego powiązania pomiędzy rodzinami ormiańskimi przybyłymi do Polski z księstw naddunajskich w wiekach XVIII i XIX. Omówiła także narzędzia do poszukiwań genealogicznych: programy genealogiczne, internetowe bazy danych i możliwości ich eksploracji, zasoby archiwów polskich i zagranicznych, zwłaszcza zbiory ksiąg metrykalnych, wyciągów i korespondencji w sprawach metrykalnych, dane cmentarne, akty nobilitacyjne itp. Zwróciła również uwagę na możliwości i sposoby pozyskiwania danych ikonograficznych.

Następne seminarium odbyło się 18 lutego 2022 roku. Ojciec Marek Miławicki OP (Wrocław) przedstawił na nim odczyt pod tytułem „Sadok Barącz OP – sylwetka badacza”, który wywołał ożywioną dyskusję. Autor jest teologiem i historykiem, doktorantem na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (tematem doktoratu jest właśnie postać Barącz), wicedyrektorem Dominikańskiego Instytutu Historycznego. Jego zainteresowania badawcze skupiają się wokół dziejów zakonu dominikańskiego na ziemiach polskich i w Europie Wschodniej oraz historii Kościoła ormiańskokatolickiego na tym obszarze. Jest też autorem książki o misjach polskich dominikanów w Chinach w latach 1937-1952.

Gościem seminarium, które odbyło się 25 marca 2022 roku, była prof. Anna Krasnowolska, wybitna specjalistka w dziedzinie kultury perskiej, była dyrektor Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego i długoletnia kierownik Zakładu Iranistyki w tymże Instytucie. Tematem jej wykładu były „Stereotypy Ormian we współczesnej literaturze perskiej i ich obraz własny w prozie Zoyi Pirzād”. Profesorka Krasnowolska scharakteryzowała społeczeństwo irańskie jako wieloetniczne i posiadające wielorakie kontakty kulturowe, a co za tym idzie – silne stereotypowe wizje różnych grup etnicznych, niektóre bardzo stare co do

swej genezy. Obserwacja stereotypu Ormian poprzez perską literaturę piękną przynosi wiele materiału analitycznego. Wyobrażenie to wywodzi się jeszcze z epoki piśmiennictwa średnioperskiego i nawiązuje do ogólnego stereotypu chrześcijanina. Cechy dystynktywne, przypisywane w nim Ormianom, odnoszą się przede wszystkim do ich religijności; otacza ich aura tajemniczości i nieodmiennie podkreślany jest związek z alkoholem. Wzbogacony w nowszej literaturze o kolejne elementy, stereotyp ten wynikał też z funkcji, jaką Ormianie spełniali jako pośrednicy w kontaktach Iranu z Zachodem. Ujawniła się w nim także rola Zakaukazia, a wśród jego mieszkańców specjalnie właśnie Ormian, jako obszaru kontaktowego z kulturą rosyjską. Szczególne miejsce w stereotypowym wizerunku społeczności ormiańskiej zajmowały kobiety. Ormianki uchodziły za osoby nowoczesne, pozbawione opieki męskiej, odznaczające się swobodniejszym strojem niż muzułmanki, samodzielne i pracujące zarobkowo. Uogólniając, tematyka ormiańska w literaturze perskiej była efektem egzotyzacji. Ormianie pokazywani są w niej z zewnątrz, schematycznie, oderwani od kontekstu kulturowego. Na tym tle szczególne miejsce w literaturze języka perskiego zajmuje Zoya Pirzād, Ormianka zajmująca się tematem kobiet z perspektywy literaturze niedostępnej, bo z wnętrza wspólnoty ormiańskiej. Prelegentka omówiła twórczość Zoyi Pirzād jako burzącą stereotypy. Na język polski przełożono na razie jedno opowiadanie tej autorki¹⁵. Tłumaczenie kolejnego utworu przygotowała prof. Krasnowolska.

Podczas seminarium 29 kwietnia 2022 roku dr hab. Marcin Rzepka, orientalista i slawista z Instytutu Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, przedstawił referat pt. „Kierowcy, przedsiębiorcy, lekarze. Ormianie i projekt irańskiej nowoczesności 1921-1941”. Doktor Rzepka w swoich badaniach koncentruje się głównie na problematyce mniejszości religijnych na Bliskim Wschodzie ze szczególnym uwzględnieniem Iranu, historii protestantyzmu i relacji chrześcijańsko-muzułmańskich. Jego wystąpienie wywołało ożywioną dyskusję.

4 października 2022 roku OBKOP gościł Hripsime Mamikonyan (aktualnie z Malty), która następnego dnia obroniła dysertację doktorską w zakresie historii na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prelegentka, urodzona w Eczmiadynie, absolwentka filologii Państwowego Uniwersytetu Języków i Nauk Społecznych im. W. Briusowa w Erywaniu oraz studiów doktoranckich na Uniwersytecie Jagiellońskim, przygotowała tłumaczenie na język polski spisanych w grabarze *Notatek podróżnych* Symeona Mardyrosowicza z Zamościa (ok. 1584-po 1639), zwanego Lehacym (tj. Polskim) lub Zamoscacym (tj. Zamościaninem). W swym wykładzie wygłoszonym podczas seminarium OBKOP przedstawiła biografię Symeona na tle dziejów Ormian w Polsce, omówiła szlak

¹⁵ Z. Pirzād, *Père Lachaise*, w: *Kolacja cyprysu i ognia. Współczesne opowiadania irańskie*, wyb. i oprac. I. Nowicka, Warszawa 2003.

jego podróży do Imperium Osmańskiego i Italii, treść dzieła, losy rękopiśmiennego oryginału, który dziś przechowywany jest w Bibliotece Narodowej w Warszawie, a także dotychczasowe jego przekłady na języki: angielski, rosyjski, nowoormiański, turecki i czeski, we fragmentach zaś także na włoski i bułgarski. Następnie zreferowała główne tezy swej analizy językoznawczej i historycznej *Notatek*. Referat wywołał wymianę poglądów uczestników seminarium, zebranych gościnnie w sali Michała Bobrzyńskiego Collegium Maius. Edycja przygotowana przez dr Mamikonyan została wydrukowana jako tom 4 *Pomników dziejowych Ormian polskich*.

Podczas kolejnego seminarium (3 listopada 2022) referat wygłosił ks. dr Marcin Kołodziej, teolog i prawnik-kanonista z Wrocławia, naukowo związany z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Tematem seminarium był status prawny Kościoła ormiańskokatolickiego w Polsce. Dr Kołodziej przedstawił pokrótce proces instytucjonalnego formowania się katolicyzmu ormiańskiego zarówno w Polsce, jak i na Bliskim Wschodzie, oraz losy wiernych i duchownych metropolii lwowskiej po drugiej wojnie światowej w nowych granicach Polski. Podkreślił wagę powojennej kontynuacji jurysdykcji biskupiej w formie upoważnień do sprawowania opieki nad obrządkiem (jako jego ordynariuszom), udzielanych przez Stolicę Apostolską kolejnym prymasom Polski i metropolitom warszawskim (kardynałom: Augustowi Hlondowi, Stefanowi Wyszyńskiemu i Józefowi Glempowi), a po rozdzieleniu tych godności – obecnemu metropolicie warszawskiemu kard. Kazimierzowi Nyczowi. Na tym tle zreferował kolejne etapy kształtowania się terytorialnej struktury duszpasterstw ormiańskokatolickich. Zwrócił uwagę na fakt urzędowego przekazania tuż po wojnie kościoła i parceli w Gliwicach przez władze administracyjne na cele obrządku ormiańskokatolickiego, co oznaczało rozpoczęcie procesu nadania statusu prawnego tej kościelnej placówce terytorialnej, potwierdzonego wpisem własności do księgi wieczystej. Istotnym elementem obecnej sytuacji obrządku jest Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z 1989 roku, której artykuł 1 stwierdza, że „Kościół Katolicki, zwany dalej „Kościołem”, działa w Rzeczypospolitej Polskiej we wszystkich swoich obrządkach”, oraz Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 1993 roku, zwłaszcza jego art. 4 ustęp 2, art. 5, art. 6 ustęp 1 i art. 18. Zdaniem dr. Kołodzieja personalny charakter trzech parafii obrządku ormiańskiego znacznie ułatwia możliwość stosownego powiadomienia kompetentnych organów państwowych o ich istnieniu, co dokończy proces nadania im osobowości prawnej rozpoczęty w drugiej połowie lat 40. XX wieku. W dyskusji po referacie dr. Kołodzieja głos zabrali profesorowie: Józef Naumowicz z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (proboszcz ormiańskokatolickiej parafii centralnej i administrator parafii południowej), Andrzej Pisowicz, Krzysztof Stopka i Andrzej A. Zięba, wszyscy z Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także o.

Marek Miławicki OP z Dominikańskiego Instytutu Historycznego, dr Tomasz Krzyżowski z Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską i p. Monika Agopsowicz z Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich. Prace badawcze nad omawianym problemem będą kontynuowane przez dr. Kołodzieja jako współpracownika OBKOP.

Ostatnie w roku 2022 seminarium (16 grudnia) poświęcone było postaci Dawida Abrahamowicza (1841-1926), najwybitniejszego polityka galicyjskiego wywodzącego się z Ormian polskich. Odczyt na jego temat przedstawił prof. Damian Szymczak z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, wytrawny badacz dziejów Galicji. Omawiając dorobek historiograficzny odnoszący się do Abrahamowicza, prof. Szymczak zasygnalizował problem braku spuścizny osobistej po nim, choć polityk o tym wymiarze (parlamentarzysta galicyjski, austriacki i polski, wiceprezydent wiedeńskiej Rady Państwa i prezes Koła Polskiego w tejże Radzie, minister, działacz samorządowy i gospodarczy), zgromadzić musiał obszerne archiwum. Na tle biografii Abrahamowicza prelegent przedstawił jego dokonania polityczne, scharakteryzował poglądy, poruszył kwestie udziału w powstaniu styczniowym, pozycji w stronnictwie podolaków, związków ze społecznością ormiańską, a także działalność charytatywną.

Podsumowując działalność OBKOP w dziedzinie seminariów naukowych, należy wziąć pod uwagę trudny czas, w którym przyszło organizować tego typu wydarzenia. Niemal równocześnie z powstaniem Ośrodka wybuchła pandemia, która diametralnie zmieniła zasady funkcjonowania świata naukowego. Przez długi czas seminaria musiały odbywać się poza pracownią OBKOP, która dopiero powstawała i była urządzana w gmachu Polskiej Akademii Umiejętności.

Pomimo tych przeszkód udało się zorganizować 17 spotkań seminaryjnych z udziałem zarówno badaczy o międzynarodowej renomie, jak i tych rozpoczynających dopiero karierę naukową. W seminariach brali udział jako słuchacze i dyskutanci (niektórzy stale) goście z Wrocławia (o. Marek Miławicki OP, dr Andrzej Gliński, prof. Ara Sayegh), Krakowa (prof. Andrzej Pisowicz, Wigen Jeremian, Agnieszka Karbowska, Jakub Łukasik), Sztokholmu (dr Elżbieta Świącicka) i Warszawy (Monika Agopsowicz, Hanna Kopczyńska-Kłós). Niektóre ze spotkań zgromadziły liczne grono słuchaczy spoza naukowego środowiska armenistycznego.

Problematyka seminariów dotyczyła zarówno spraw zasadniczych (projekty encyklopedyczne i wydawnicze, kierunki i dorobek badań w dziedzinie armenologii), jak też przedsięwzięć o charakterze przyczynkarskim i specjalistycznym. Spotkania takie spełniają istotną funkcję w integracji środowiska armenistycznego i armenologicznego w Polsce. Niektóre referaty zyskały potem formę artykułów i zostały opublikowane w czasopiśmie naukowym Ośrodka, „Lehahayer”.

Dodać należy, że poza seminariami OBKOP gościł prelegentów, którzy wygłaszali odczyty¹⁶ i uczestniczyli w konwersatoriach¹⁷. Przez rok akademicki 2020/2021 OBKOP organizował także serię odczytową pod tytułem „Moja Armenia, moi Ormianie”, podczas której osobistości świata nauki, polityki i kultury opowiadały o swych doświadczeniach w zakresie poznawania kultury ormiańskiej oraz upowszechniania wiedzy o Ormianach polskich i Armenii¹⁸.

Bibliografia

Źródła drukowane

Jasachy gminy Ormian lwowskich za lata 1598-1638 w języku ormiańsko-kipczackim, oprac. i tłum. K. Stopka, Kraków 2020

Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732, oprac. i tłum. K. Stopka, M. Ł. Majewski, Kraków 2020

Mowes Chorenacy (Mojżesz z Chorenu), *Historia Armenii w trzech księgach*, red. A. Pisowicz, tłum. S. Ulaszek, Kraków 2021, <https://doi.org/10.12797/9788381384551>

Symeon Lehacy, *Zapiski podróżne*, oprac. i tłum. H. Mamikonyan, Kraków 2022

Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim, oprac. i tłum. E. Tryjarski, Kraków 2017

Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630 w języku ormiańsko-kipczackim, oprac. i tłum. E. Tryjarski, Kraków 2010

Opracowania

Armenia, mon amour: Ten Europeans Speak, red. S. Lundgren, S. Seppälä, Enschede 2020

¹⁶ W 2020 roku gościem OBKOP była Vaneni M. Petrosyan z Erywanii, stypendystka Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego w Krakowie. W 2021 roku Edgar Ghazaryan, były ambasador Armenii w Polsce, mówił o aktualnej sytuacji politycznej w Armenii, a prof. Candan Badem, historyk wydalony z powodów politycznych z Turcji – o swych badaniach nad historią Armenii w XX wieku i problemach armenologii tureckiej.

¹⁷ 30 listopada 2020 roku odbyła się konferencja naukowa on-line pt. „Axentowicz. Kraków. Armenia”, w której udział wzięli: dr Stefania Krzysztofowicz-Kozakowska, dr hab. Andrzej A. Zięba, dr Jakub Osiecki, Michał Pilikowski, Anna Król i Gagik Parsamyan. 25 lutego 2022 roku miała miejsce debata w systemie hybrydowym z okazji 30. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą Polską i Republiką Armenii, wzięli w niej udział byli ambasadorowie Rzeczypospolitej Polskiej w Erywanii: Wiktor Ross (2003-2004), dr Tomasz Knothe (2004-2009), Zdzisław A. Raczyński (2010-2014) i Marek Nowakowski (2014-2017), a także małżonki ambasadorów – Anna Maria Knothe i Jadwiga Nowakowska.

¹⁸ Prelegentami w ramach tej serii byli: wardapet Tadeusz Isakowicz-Zaleski, wieloletni duszpasterz Ormian polskich i badacz ich dziejów kościelnych, dr Tomasz Knothe, politolog i dyplomata, Anna Maria Knothe, filolog ucząca języka polskiego w Armenii, Jadwiga Nowakowska, reżyser filmów dokumentalnych o współczesnej Armenii i Ormianach polskich, dr Vahram Mkhitarjan, reżyser filmowy i wykładowca akademicki z Gdańska, Witold Repetowicz, reporter specjalizujący się w zagadnieniach Bliskiego Wschodu, Tisa Zawrocka-Kwiatkowska, działaczka charytatywna zaangażowana w projekty realizowane w Armenii, Romuald Karaś, reporter, autor klasycznej książki o sowieckiej Armenii pt. *Szukam rajy* (Warszawa 1975, 1979), prof. Andrzej Pisowicz, wybitny armenista polski.

- Karaś R., *Szukam rajy*, Warszawa 1975, 1979
- Krzyżowski T., *Archidiecezja lwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938*, Kraków 2020, <https://doi.org/10.12797/9788381380959>
- Lundgren S., *Die Assyrer: Von Ninive bis Gütersloh*, Münster 2016
- Lundgren S., *I svärdets tid: Det osmanska folkordet på kristna minoriteter*, Otalampi 2009
- Lundgren S., *The Assyrians: Fifty Years in Sweden*, Enschede 2019
- Lundgren S., *The Assyrians – From Nineveh to Södertälje*, Enschede 2016
- Ormianie polscy: kultura i dziedzictwo. Studia i materiały źródłowe zebrane dla uczczenia jubileuszu dziesięciolecia Fundacji Kultury Ormian Polskich*, red. A. A. Zięba, Warszawa–Kraków 2016
- Osiecki J., *Bolszewicy a Kościół ormiański. Apostolski Kościół Ormiański w Armenii sowieckiej w latach 1920-1938*, Kraków 2019
- Pirzād Z., *Père Lachaise*, w: *Kolacja cyprysu i ognia. Współczesne opowiadania irańskie*, wyb. i oprac. I. Nowicka, Warszawa 2003
- Tryjarski E., *Armeno-Kipchak studies: Collected papers*, Warszawa 2017
- Tryjarski E., *Słownik ormiańsko-kipczacki na podstawie trzech rękopisów ze zbiorów wiedeńskich*, Warszawa 1968
- Wasył F., *Armenians in Old Poland and Austrian Galicia: A Demographic and Historical Study*, Leiden 2021, <https://doi.org/10.30965/9783657760107>
- Wasył F., *Sąsiedzi: historia wieloetnicznej wspólnoty w Kutach*, 1, *Rekonstrukcje rodzin*, Kraków 2017

Netografia

<http://armenopolonia.pl/>

Franciszek Wasył, Andrzej A. Zięba, *Seminars of the Research Center for Armenian Culture in Poland in the years 2019-2022*

Abstract: This is the thematic analysis of tutorial meetings, organised in the Research Center for Armenian Culture in Poland (Polish Academy of Arts and Sciences in Krakow) in the years 2019-2022.

Keywords: Research Center for Armenian Culture in Poland, Armenology

Ֆրանչիշեկ Վասիլ, Հայկական մշակույթի հետազոտությունների կենտրոնի սեմինարները 2019-2022 թվականներին

Համառոտագիր. 2019-2022 թվականներին Լեհաստանի Հայկական մշակույթի հետազոտությունների կենտրոնում (Լեհական Հմտությունների Ակադեմիա Կրակովում) տեղի ունեցող սեմինար-հանդիպումների թեմատիկ վերլուծություն:

Բանալի բառեր. Լեհաստանի հայկական մշակույթի հետազոտությունների կենտրոն, հայագիտություն